

УДК 343.98.067

Веам Нуджейдат,*аспірант кафедри кримінально-правових дисциплін
юридичного факультету
Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна*

ПРОБЛЕМА ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗГВАЛТУВАНЬ ТА ЗАСОБИ ЇЇ ВИРІШЕННЯ

У статті розкривається сутність та зміст протидії розслідуванню згвалтувань як з боку підозрюваного, так і з боку потерпілої особи. Наведено перелік можливих ознак неправдивого звинувачення у згвалтуванні, визначено засоби їх виявлення.

Ключові слова: згвалтування, протидія розслідуванню, обмова, неправдиве звинувачення, версії.

Постановка проблеми. Проблема протидії розслідуванню та її нейтралізації під час досудового розслідування згвалтувань є, на наш погляд, досить актуальною і водночас малодослідженою, оскільки в наукових працях (Л. В. Пономарьової, В. М. Шевчука, О. В. Ляліної, В. В. Пяковського, А. Ю. Лісової та ін.) основна увага приділяється створенню перешкод з боку підозрюваного. Водночас, як показує аналіз слідчої практики, нерідко труднощі для слідства умисно створюються потерпілою особою, яка може мати мету, протилежну завданню кримінального провадження – притягнення до відповідальності в міру вини кожного, хто вчинив кримінальне правопорушення, і жодна невинувата особа не повинна бути обвинувачена або засуджена (ст. 2 КПК України). Висвітлення саме цього аспекту протидії розслідуванню згвалтувань і становить мету даної статті.

Аналіз досліджень і публікацій із даної теми. Дослідженням проблем протидії розслідуванню злочинів займалися О. В. Александренко, А. Ф. Волобуєв, М. В. Даньшин, В. К. Лисиченко, Р. М. Шехавцов, М. Є. Шуміло, Б. В. Щур та інші науковці. Окремі аспекти протидії розслідуванню згвалтувань розглядалися в роботах Л. А. Бегунової, Л. М. Кийка, А. Ю. Лісової, О. В. Ляліної, Л. В. Пономарьової, В. В. Пяковського, В. Н. Сидорика, П. Т. Скорченка, Є. С. Хижняк, В. М. Шевчука, Т. М. Шамонової, В. М. Яковлева та інших. Разом із тим комплексного наукового аналізу проблем протидії розслідуванню згвалтувань до цього часу не проводилось.

Мета статті полягає у розкритті змісту протидії розслідуванню згвалтувань як з боку підозрюваного, так і з боку потерпілої особи, визначенні засобів її вирішення.

Виклад основного матеріалу. В одному із сучасних криміналістичних довідкових видань поняття «протидія розслідуванню» визначається як протиправна діяльність зацікавлених у результаті справи осіб, яка виражається в діях, безпосередньо спрямованих на приховування злочину (знищення або зміна слідів злочину і злочинця, різні інсценування злочинів та ін.),

на ухилення від відповідальності (неявка за викликом слідчого або суду, виїзд в іншу місцевість, перехід на нелегальне становище тощо). Вказується також, що протидія розслідуванню може проявлятися в чиненні тиску на свідків і потерпілих з метою зміни їхніх показань, здійсненні підкупу експертів та інших учасників кримінального процесу, насильницьких діях по відношенню до слідчого та інших осіб [1, с. 202]. Ще раз підкреслимо, що кримінальні провадження про згвалтування належать до такої категорії, де протидія розслідуванню може проявлятися як з боку підозрюваного, так і з боку особи, яка має статус потерпілої.

Протидія розслідуванню з боку підозрюваного. З боку гвалтівника, який є незнайомим потерпілій особі, протидія розслідуванню може здійснюватися шляхом приховування згвалтування (створення перешкод для звернення потерпілої до правоохоронних органів) або створення перешкод у встановленні обставин злочину після відкриття кримінального провадження.

Приховування згвалтування: раптовий напад на обрану жертву і введення її в непритомний стан шляхом нанесення ударів, стискування (перекриття) дихальних шляхів тощо (гвалтівник має на меті вчинення насильства за обставин, які виключають запам'ятовування його зовнішності, а отже, його розшук та ідентифікацію); знищення або маскування залишених слідів (слідчій практиці відомі випадки, коли злочинець посипав місце нападу біля непритомної жертви тютюном); напад на обрану жертву з використанням засобів маскування зовнішності (маски, респіратор, капюшона тощо); погроза розправою (вбивством, тілесними ушкодженнями), якщо потерпіла вирішить звернутися до правоохоронних органів із заявою про згвалтування.

Створення перешкод у встановленні обставин згвалтування після відкриття кримінального провадження: зникнення з місця проживання (роботи) і переховування після звернення потерпілої особи до правоохоронних органів (наприклад, у разі появи відповідних публікацій в ЗМІ); здійснення впливу на потерпілу особу шляхом погроз із метою спонукання її до відмови

від звинувачення у зґвалтуванні; здійснення впливу на свідків шляхом погроз або підкупу з метою спонукання їх до відмови від даних показань або до надання свідчень, які ставлять під сумнів достовірність відомостей, вже зібраних слідчим; намагання вплинути на експерта, слідчого шляхом погроз або підкупу з метою спонукання їх до прийняття незаконних рішень у кримінальному провадженні.

Заходи протидії розслідуванню з боку гвалтівника, який є знайомим потерпілій особі, можуть дещо відрізнятися від попередніх. Так, з метою приховування зґвалтування він може вдаватися до таких дій: введення потерпілої особи перед зґвалтуванням у непритомний (безпорадний) стан за допомогою алкогольних напоїв, наркотиків чи сильнодіючих препаратів (гвалтівник розраховує, що потерпіла не зможе відтворити всі обставини здійсненого насильства); передача потерпілій певної суми грошей (в кишеню, у сумочку) або речей; залякування потерпілої поряд із погрозами фізичної розправи і погрозами розповсюдження серед спільних знайомих відомостей про «аморальну» поведінку. Дії «знайомого» гвалтівника характеризуються тим, що він прагне обставити зґвалтування так, щоби зробити малоімовірним або безперспективним звернення потерпілої до правоохоронних органів. Після відкриття кримінального провадження він може заперечувати статевий акт між ним і потерпілою особою або говорити про добровільність статевого акту та його обставини, намагатися вплинути на потерпілу і свідків погрозами або підкупом тощо.

Потрібно підкреслити, що протидія з боку підозрюваних у зґвалтуванні може здійснюватися не тільки особисто, але й з використанням «допомоги» родичів і друзів або найнятих для цього людей (наприклад, погроз телефоном, вистежування і побиття, підпалу майна тощо). Тому під час досудового розслідування тактичне завдання нейтралізації можливої протидії розслідування з боку підозрюваного повинно постійно бути в полі зору слідчого.

Протидія розслідуванню з боку потерпілої особи. Це особлива проблема досудового розслідування зґвалтувань, яка пов'язана зі специфікою сфери статевого стосунку людей. Статевий поведінка чоловіка і жінки визначається соціальними умовами, в яких вони формувалися як особистості і сприймали правила сексуальної поведінки. І варіанти такої поведінки, і зумовлені нею вчинки базуються на відповідних морально-етичних уявленнях конкретної людини. Як показує практика, нерідко трапляються випадки, коли жінки ініціюють відкриття кримінального провадження за неправдивою заявою, свідомо вводячи в оману орган досудового розслідування. На поширеність такого явища вказують дослідники проблематики розслідування злочинів у сфері статевої свободи і статевої недоторканості Кімберлі Ей Лонсвей, Джоанна Арчемб та Девід Лисак у статті, написаній на замовлення Дослідницького інституту американської прокуратури (American Prosecutors Research Institute) і призначеної для працівників

прокуратури, які ведуть справи про сексуальне насильство. Автори відзначають, що в США проблема неправдивих заяв є, можливо, однією з найбільших серйозних перешкод у справі розслідування й успішного судового процесу у справах, порушених за заявою про сексуальне насильство, особливо у випадках, коли злочинець знайомий із жертвою [2].

Протидія правоохоронним органам полягає в тому, що під час слідства повідомляється вигадана або перекручена інформація про нібито зґвалтування, якого фактично не було. Така поведінка «потерпілої» може бути викликана прагненням скомпрометувати певну особу з помсти чи інших низьких спонукань, шантажувати її з корисливою (вимагання грошей) або іншою метою.

У таких випадках з боку потерпілої здійснюється протидія кримінальному провадженню, яка може мати такі прояви: повідомлення неправдивої інформації потерпілою особою на допитах, відповідно до якої певна особа обвинувачується у зґвалтуванні; інсценування (створення несправжньої обстановки) місця зґвалтування; заподіяння потерпілою собі тілесних ушкоджень; умовляння (підкуп) свідків до давання неправдивих свідчень.

Доцільно навести кілька обставин, які можуть вказувати на безпідставне обвинувачення в зґвалтуванні і на які повинні звертати особливу увагу слідчі органи і вирішувати відповідні тактичні завдання.

Результати огляду місця скоєння злочину. Відразу після отримання відомостей про зґвалтування чергова слідчо-оперативна група повинна оглянути місце його здійснення (ділянку місцевості чи приміщення). Як правило, відшуканню підлягають: 1) сліди боротьби – пошкоджені меблі, зім'ята трава, зламані гілки, а також сліди взуття і відбитки пальців на предметах обстановки тощо; 2) сліди, що вказують на здійснення статевого акту – кров, сперма, частини нижньої білизни тощо. Якщо подібних фактів не виявлено, це може бути ознакою неправдивого звинувачення у зґвалтуванні.

Плутанина в показаннях потерпілої. Встановлення на допитах потерпілої суперечностей щодо обставин зґвалтування (його місця і часу, способів дій насильника, його погроз тощо), неодноразова зміна показань у вказаних деталях може з великою ймовірністю вказувати на неправдивість потерпілої особи. Для жінок є характерним запам'ятовування найнезначніших деталей статевого зносу, і наявність прогалин чи розбіжностей у свідченнях, наданих у різний час, є безумовною ознакою вигадки. Особливо це актуально у разі встановлення розбіжностей між її показаннями і результатами огляду місця події та результатами медичного обстеження.

Результати огляду речей та одягу потерпілої. Поряд з обстеженням місця скоєння злочину здійснюється огляд особистих речей, одягу з метою: 1) виявлення слідів статевого акту (сперми, крові); 2) слідів їх контакту з речами, одягом гвалтівника; 3) слідів перебування на вказаному місці події. Відсутність вказаних слідів може вказувати на неправдивість обви-

нування у зґвалтуванні, оскільки особливостю цього злочину є специфічні пошкодження одягу потерпілої (особливо нижньої білизни) та наявність на ньому характерних слідів здійснення статевого акту.

Результати обстеження тіла потерпілої. Винятково важливим засобом виявлення доказів зґвалтування чи їх відсутності є судово-медична експертиза потерпілої. Встановлення відсутності на тілі потерпілої характерних для зґвалтування за заявлених обставин тілесних ушкоджень є непрямою ознакою неправдивого обвинувачення, а відсутність у потерпілої ознак статевого акту – прямою такою ознакою.

Результати дослідження мікрочастинок. У розслідуванні зґвалтувань досить важливим є дослідження мікрочастинок (волосся, залишків нігтів, одягу), які здійснюються в процесі проведення криміналістичної чи судово-медичної експертизи. Відсутність таких частинок або негативний результат їх ідентифікації також можуть вказувати на неправдивість обвинувачень.

Відсутність свідків. У кримінальних провадженнях щодо зґвалтування існують три категорії свідків: 1) очевидці насильства (зустрічаються рідко); 2) свідки, які володіють інформацією про події, які передували зґвалтуванню і були пов'язані з ним; 3) свідки, які володіють інформацією про події, які настали після зґвалтування (розповідь потерпілої про вчинене насильство, звернення за допомогою тощо). Як правило, свідками виступають родичі і близькі друзі як підозрюваного, так і потерпілої. Саме вони можуть надати характеристику їхньої поведінки напередодні злочину та після нього. Відсутність же таких свідків є ознакою необґрунтованості обвинувачення.

Особистість потерпілої. Відомості про соціально-психологічний портрет потерпілої особи можуть надати підстави для версії про неправду заяву і свідчення про зґвалтування. Але ці відомості можуть бути і прямою ознакою неправомірних дій потерпілої. У цьому аспекті дуже важливо проаналізувати міжособистісні відносини жертви з її оточенням і підозрюваним, з'ясувати причини звернення до правоохоронних органів. Обставини неправдивого повідомлення про злочин можуть бути виявлені шляхом допиту свідків, які добре знають потерпілу, запиту докладної деталізації її СМС-повідомлень та повідомлень у соціальних мережах Інтернету.

Особистість підозрюваного. У даному аспекті докладному аналізу повинна піддатися й особистість підозрюваного. Як правило, насильники страждають певними психічними розладами, які виражаються в статево-потязі патологічного характеру або в загальних статево-відхиленнях. І такі прояви, як правило, фіксуються близьким оточенням особи або правоохоронними органами (наприклад, затримання за характерні правопорушення, наявність судимості). Якщо ж таких ознак не було виявлено, а навпаки, встановлено, що підозрюваний є добропорядною людиною, стриманою у статево-стосунках, то це також може бути ознакою обмови.

Вирішуючи завдання, які впливають із наведених обставин, слідчому потрібно висувати і перевіряти, по суті, дві загальні типові слідчі версії, які впливають із повідомлення або заяви потерпілої особи: 1) зґвалтування або інше сексуальне насильство було вчинено; 2) зґвалтування не було. У межах наведених загальних версій повинні висуватися і перевірятися окремі версії, які стосуються окремих фактів заявленої події. Перш за все, формуються версії, що впливають зі свідчень (пояснень) заявниці та звинуваченої особи. Іноді їх називають версіями потерпілої і підозрюваного. Ці версії можуть стосуватися місця і часу передбачуваного злочину, характеру конкретних дій з того чи іншого боку та інших конкретних обставин події. Зокрема, велике значення має висунення і перевірка версій, що стосуються суб'єктивної сторони в діях заявниці (заявника) та підозрюваного, а саме: чи усвідомлювалися можливі наслідки зустрічі наодинці з підозрюваним у певному місці (пізно ввечері у безлюдному місці, у квартирі при вживанні алкоголю тощо); чи можна було передбачити домагання з його боку в даних конкретних умовах; чи міг підозрюваний у даних умовах адекватно сприймати й оцінювати справжні наміри партнера (партнерки); чи робилися практичні кроки, щоб уникнути або реально припинити спроби до статевого зближення; чи усвідомлював підозрюваний, що своїми діями грубо зневажає волю потерпілої, здійснює їх насильно.

Особливо ретельно повинна перевірятися версія про обмову з боку потерпілої, на що можуть вказувати: 1) подання заяви про зґвалтування в правоохоронні органи через тривалий час після події або під тиском родичів або знайомих; 2) внутрішні суперечності в показаннях потерпілої особи щодо обставин вчиненого насильства; 3) незначна ймовірність зґвалтування або насильницьких дій сексуального характеру за викладених обставин (наприклад, у разі явних невідповідних фізичних характеристиках потерпілої і передбачуваного насильника); 4) суттєві суперечності показань заявниці і результатів невідкладних слідчо-розшукових дій (огляду місця події і речей, медичного обстеження потерпілої та ін.); 5) обґрунтованість аргументів підозрюваної особи, яка заперечує насильницькі дії; 6) ознаки психічних відхилень у заявниці (заявника); 7) отримання відомостей, які позитивно характеризують підозрюваного у побуті, зокрема у стриманості у статево-стосунках, що вказує на малу ймовірність здійснення насильства.

Перевіряючи можливість обмови, потрібно звернути увагу і на ймовірні його мотиви. Вони можуть бути найрізноманітнішими: вплив батьків і родичів, що характерно для випадків, коли уявна жертва порівняно молода, живе на утриманні батьків і перебуває під їх сильним впливом; загострення стосунків заявниці зі співмешканцем через відмову від вступу в шлюб, зраду, образу, ревності тощо; побоювання жінки (юнака) засудження з боку близьких, оточуючих осіб за позашлюбний зв'язок; прямий шантаж

з метою змусити уявного насильника до сплати грошей і здійснення інших дій на користь заявника.

Висновки.

Підсумовуючи викладене, зазначимо, що у розслідуванні зґвалтувань потрібно брати до уваги можливу протидію як з боку підозрюваного, так і з боку потерпілої особи. Інструментом подолання такої «двосторонньої» протидії є висування загальних та окремих версій, що стосуються обставин здійснення статевих зносин, зокрема усвідомлення потерпілою і під-

озрюваним окремих аспектів їхньої поведінки і вчинків, які мають значення для вирішення завдань кримінального провадження.

Список використаних джерел:

1. Белкин Р. С. Криминалистическая энциклопедия / Р. С. Белкин. – 2-е изд. доп. – М.: Мегатрон XXI, 2000. – 334 с.
2. Кимберли Эй Лонсвэй. Проблема ложных заявлений о сексуальном насилии / Кимберли Эй Лонсвэй, Джоанна Арчембо, Дэвид Лисак. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://void-hours.livejournal.com/1657.html>

В статье раскрывается сущность и содержание противодействия расследованию изнасилований как со стороны подозреваемого, так и со стороны потерпевшего лица. Приведен перечень возможных признаков ложного обвинения в изнасиловании, определены способы их обнаружения.

Ключевые слова: изнасилование, противодействие расследованию, оговор, ложное обвинение, версии.

In the article reveals the essence and content of counteraction to the investigation of rape is revealed both as a side of a fugitive and as an injured person. The list of possible signs of a false accusation of rape is given, methods for their detection have been determined.

Key words: rape, counteraction to investigation, clause, false accusation, version.

